

Трофимчук О.А., аспірант

ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ: НОВІ АСПЕКТИ У НИНІШНІХ РЕАЛІЯХ

Розкрито сутність державного регулювання економіки та обґрунтовано нову класифікацію його основних функцій. Розрізнено основні (аналітична, методологічна та коригуюча) та похідні функції, які структуровано за метою (стимулююча, обмежуюча та балансуєча) та за предметом впливу (структурно-інноваційна, соціально-коригуюча та функція забезпечення інституційних умов підвищення конкурентоспроможності національної економіки).

Ключові слова: *ринкова саморегуляція, державне регулювання економіки, функції держави, структура економіки, інклюзивний розвиток, добробут населення.*

O. Trofymchuk, Postgraduate Student

SO "Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine"

FUNCTIONS OF THE STATE REGULATION OF ECONOMY: NEW ASPECTS IN MODERN REALITIES

This article reveals the essence of state regulation of economy and substantiates the new classification of its main functions. The author distinguishes the main (analytical, methodological and corrective) and derivative functions that are structured according to the purpose (stimulating, limiting and balancing) and the subject of influence (structural-innovative, socially corrective and the function of providing institutional conditions for increasing the competitiveness of the national economy).

Keywords: *market self-regulation, state regulation of economy, state functions, economy structure, inclusive development, welfare of population.*

JEL: H1, E60, E61

Економічна історія неодноразово демонструвала, що ні ринкова саморегуляція, ні державне втручання окремо не можуть забезпечити повноцінний та всебічний розвиток суспільства (як економічний, так і соціальний). Ці два механізми мають не протиставлятися, а взаємодіяти. Науковці завжди перебувають у пошуку їх ідеального балансу, проте слід зауважити, що такий баланс є специфічним для кожної окремої країни та для різних етапів розвитку. Державне регулювання економіки (ДРЕ) в загальному сенсі являє собою сукупність заходів держави з ме-

тою впливу на структурні складові економіки країни та параметри їх розвитку. Його сутність можна визначити з огляду на перелік функцій. Тому зупинимося на вже існуючих класифікаціях функцій державного регулювання економіки.

Лауреат Нобелівської премії з економіки Джозеф Стігліц виділив *шість обставин, за яких ринок не є Парето-ефективним і потребує урядового втручання*¹. Відповідно до цієї

¹ Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора. Київ: Основи, 1998. С. 103–113.

концепції функції державного регулювання економіки такі:

- 1) забезпечення **конкурентних умов**;
- 2) виробництво **суспільних благ**;
- 3) усунення та/або компенсація **зовнішніх ефектів**;
- 4) **вирішення проблеми неповних ринків**;
- 5) **боротьба з проблемою асиметричності інформації**;
- б) регулювання таких явищ, як **інфляція, безробіття та циклічні коливання**.

Однак, за Стігліцом, функції держави цим списком не вичерпуються. Як зазначає американський вчений, навіть якби економіка і була Парето-ефективною, існує *ще два аргументи на користь державного втручання*. Це, по-перше, **необхідність розподілу доходів**, адже Парето-ефективність не зауважує диференціації доходів та багатства між членами суспільства. Тому функція перерозподілу національного доходу лягає на плечі уряду. По-друге, – необхідність державного патерналізму щодо **забезпечення необхідними благами** у тих випадках, коли особа діє всупереч здоровому глузду і власним інтересам, а ринок, у свою чергу, ніяким чином не обмежує таку її поведінку або ж навіть стимулює її (у випадках куріння, алкоголізму, наркоманії, небезпечного керування автомобілем, небажання отримати загальну освіту тощо).

Західні відомі представники течії економіки П.Самуельсон та В.Нордхауз визначили такі основні функції держави в ринковій економіці: *забезпечення ефективності системи господарювання, справедливості розподілу доходу та сприяння макроекономічному зростанню й стабільності*². К.Макконнелл, С.Брю основними напрямками діяльності уряду вважали: *забезпечення правової бази і суспільної атмосфери, що сприяють ефективному функціонуванню ринкової моделі; захист конкурентного середовища; перерозподіл доходів і багатства; коригування розподілу ресурсів для зміни структури національного*

² Самуельсон Пол Э., Нордхауз Вильям Д. Экономика. 18-ое изд. Москва: ООО "И.Д. Вильямс", 2010. С. 93.

*продукту; стабілізація економіки та стимулювання її зростання*³.

Вітчизняні економісти А.Гальчинський та П.Єщенко зазначають, що регулюючі функції держави в ринковій системі можна звести до трьох основних⁴:

- **законодавчої**, що проявляється у встановленні "правил гри" економічних суб'єктів та контролі за їх дотриманням, при цьому гарантуються однакові права й можливості для економічних суб'єктів;
- **стабілізуючої**, що полягає у забезпеченні макроекономічної рівноваги, високої зайнятості, регулюванні інфляції, досягненні сталості розвитку, організації грошового обігу тощо;
- **розподільчої**, що має два аспекти: справедливий розподіл доходів та ефективне розміщення ресурсів в економіці.

В.Бодров, О.Сафронова та Н.Балдич більше деталізують список основних функцій держави в ринковій економіці⁵, виділяючи такі функції, як:

- 1) **нормативно-захисна** – держава встановлює та контролює правила господарських відносин шляхом ухвалення нормативно-правових актів, гарантування захисту прав учасників ринку;
- 2) **клієнтська** – державні закупівлі для армії, установ охорони здоров'я, освіти, культури, органів влади є невід'ємним елементом функціонування сучасної економіки;
- 3) **власницька** – інститут держави виступає у ролі власника (співвласника) підприємств та організацій національної економіки, що дозволяє масштабніше реалізовувати свої функції;
- 4) **фінансово-розподільна** – за допомогою податково-бюджетних та інших механізмів держава здійснює перерозподіл

³ Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. Киев: Хагар-Демос, 1993. С. 94.

⁴ Гальчинський А.С., Єщенко П.С. Економічна теорія. Київ: Вища шк., 2007. С. 229.

⁵ Державне регулювання економіки та економічна політика. Київ: Академвидав, 2010. С. 103–104.

фінансових ресурсів та доходів серед бюджетних установ та організацій, підприємств приватного та державного сектора, а також домогосподарств;

5) *гуманітарно-соціальна* – важливим завданням держави є забезпечення охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення та створення інших умов для розширеного відтворення трудового потенціалу людей;

6) *прогнозно-планова* – розвиток економічної системи не повинен бути стихійним і хаотичним, тому державі необхідно визначати довгострокові та короткострокові цілі, а також розробляти плани та прогнози соціально-економічного розвитку країни;

7) *ресурсно-розподільна* – як ніколи гостро сьогодні постає проблема використання обмежених природних та інших матеріальних ресурсів. Саме держава повинна раціонально управляти цим процесом та контролювати його;

8) *координаційно-синхронізуюча* – ринки, позбавлені державного втручання, розбалансовують пропорції розвитку національної економіки (галузей, регіонів, секторів тощо);

9) *інноваційно-інвестиційна, структурна* – держава в умовах глобальної конкуренції змушена проводити науководослідну, інноваційно-технологічну, інвестиційну та структурну політику для забезпечення стабільного розвитку та високого рівня життя населення;

10) *ліцензійно-дозвільна та сертифікаційно-стандартизуюча* – специфіка певних видів господарської діяльності вимагає особливого контролю держави: видачі дозволів, стандартизації, нормування, уніфікації тощо;

11) *екологозахисна* – відповідно до національних інтересів держава змушена забезпечувати охорону та захист навколишнього середовища, а також дбати про раціональне природокористування;

12) *контрольно-наглядова, санкціонує* – держава контролює дотримання

встановлених норм та правил соціально-економічних відносин й у разі порушення вдається до відповідних санкцій;

13) *інформаційно-мотиваційна* – інститут держави повинен забезпечувати вільний доступ до інформації про реальний соціально-економічний стан, діяльність органів влади та мотивувати населення підтримувати владні ініціативи.

Польський економіст Гж.Колодко визначив, що держава повинна забезпечувати збалансований довгостроковий економічний розвиток, в основу якого покладено три складові⁶:

- *зростання, збалансоване в економічному плані*, тобто таке, що стосується ринків товарів і капіталу, інвестицій і фінансів, а також робочої сили;

- *зростання, збалансоване в соціальному плані*, тобто таке, що базується на справедливому, суспільно прийнятному розподілі доходів, а також відповідній участі основних груп населення у суспільних послугах;

- *зростання, збалансоване у плані екології*, тобто таке, що ґрунтується на збереженні відповідних співвідношень між господарською діяльністю людини і природою.

Відомий український економіст А.Гриценко склав власну класифікацію економічних функцій держави як форм реалізації її економічної сутності, яку становлять три основні економічні функції: 1) *монопольного вираження та представлення загальних економічних інтересів усього суспільства* (що включає представницьку підфункцію та підфункцію монопольного вираження економічних інтересів суспільства); 2) *задоволення економічних потреб суспільства як цілого* (що включає підфункцію виробництва суспільних товарів та послуг і підфункцію економічного регулювання); 3) *захисту суспільних економічних інтересів* (що включає підфункцію контролю за дотриманням встановлених правил і норм економічної діяльності та підфункцію здійснення економічних санкцій у випадку пору-

⁶ Колодко Гж. В. Новий прагматизм, або економіка помірності. *Економіка України*. 2013. № 11. С. 13–28.

шення встановлених правил і норм економічної діяльності)⁷.

Основа державного регулювання економіки – це реалізація саме другої економічної функції держави за класифікацією А.Гриценка, – задоволення економічних потреб суспільства загалом. Відповідно до виділених українським вченим у рамках другої функції підфункцій, державне регулювання економіки може відбуватися, *по-перше*, через створення благ державою безпосередньо та, *по-друге*, – через опосередковане регулювання параметрів розвитку структурних елементів економіки, що впливає на забезпечення економічних потреб суспільства.

Мета економіки – це забезпечення такого рівня життя населення, за якого відбувається всебічний та гармонійний розвиток окремої людини та суспільства загалом. Цей розвиток повинен бути інклюзивним, і до розподілу основної частини національного доходу та суспільних благ має долучатися якомога більша частина населення. Добробут населення є основним орієнтиром економіки і залежить від параметрів її структури та динаміки. Для ефективного державного регулювання необхідно розуміти, якою є економіка на нинішньому етапі, якою вона повинна стати у майбутньому, яким чином можливо її змінити, і лише після цього здійснювати на неї вплив. З огляду на це *три основні функції державного регулювання економіки, відповідно до його етапів*, видаються такими, як:

1) аналітична – держава повинна виявляти існуючі диспропорції в розвитку структурних складових економіки. За знання економічного стану та розуміння перспектив подальшого розвитку можна окреслити необхідні зміни. Отже, аналіз дає змогу визначити, *по-перше*, поточний стан та динаміку економіки і, *по-друге*, на цій основі вже – якою економіка повинна бути;

2) методологічна – подальша реалізація аналітичної функції вимагає виявлення та/або розроблення ефективних методів впливу держави на економіку (безпосереднього та опосередкованого). Держава повинна мати ін-

струменти, з допомогою яких вона може здійснювати ефективне державне регулювання економіки з метою переходу від її поточного стану до бажаного;

3) коригуюча – усвідомлюючи, якою є об'єктивна реальність та що в ній потрібно змінити, а також спираючись на відповідну методологічну базу, можна братися за коригування параметрів функціонування національної економіки. Ця функція проявляється у регулюванні попиту та пропозиції на національному ринку та його складових шляхом забезпечення інклюзивної монетизації потреб населення до рівня, що може бути забезпечений шляхом використання національних ресурсів та можливостей міжнародної співпраці, а також монетарної підтримки використання цих ресурсів. Таке коригування має бути спрямоване на забезпечення всебічного, гармонійного та інклюзивного розвитку.

Державне регулювання економіки, впливаючи на функціонування тієї чи іншої структурної складової економіки, має за ціль один із трьох можливих результатів. Відповідно до цього *за метою впливу* на економіку нами було виділено три похідні функції ДРЕ:

1) стимулюючу – метою ДРЕ є стимулювання відповідного параметра функціонування економіки (кредитування, виробництва, підприємницької активності, споживання тощо);

2) обмежуючу – ДРЕ має на меті обмежити відповідний параметр функціонування економіки (імпорт, фінансіалізацію, зношування основних засобів, тіньовий сектор тощо);

3) балансуючу – ДРЕ утримує значення відповідного параметра функціонування економіки на існуючому рівні, якщо на певному етапі воно є оптимальним (наприклад, співвідношення емісії грошей та економічного зростання тощо).

Серед похідних функцій державного регулювання економіки відповідно до *предмету впливу* було визначено такі:

1) структурно-інноваційну – вплив держави на кількісні та якісні параметри структури економіки. *По-перше*, держава стимулює та фінансує інноваційні проекти, що сприяють модернізації економіки. *По-друге*, спираючись на існуючі потреби суспільства, світові тенденції та наявні національні ресурси і перева-

⁷ Гриценко А.А. Модернізація політико-економічних функцій держави. *Соціологія та суспільство: взаємодія в умовах кризи*. Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2013. С. 487–490.

ги, держава змінює структуру економіки на більш ефективну та інклюзивну;

2) **соціально-коригуючу** – забезпечення високого рівня життя населення за інклюзивного розвитку. Тобто держава має мінімізувати диспропорції у доходах та багатстві, забезпечивши справедливий розподіл. *По-перше*, чим вищим є добробут якомога більшої частини населення країни, тим меншою є соціальна напруга, злочинність та кращим загальний моральний стан людей. *По-друге*, для стимулювання зростання важливе саме зростання доходів бідних та середнього класу. *По-третє*, держава повинна розривати замкнене коло, коли бідні не можуть інвестувати в освіту, а не маючи освіти, вони не можуть збільшити доходів;

3) **забезпечення інституціональних умов підвищення конкурентоспроможності**. Держава повинна сформуванати та підтримувати ефективну систему інституціонального забезпечення, на основі якого забезпечується високий рівень конкурентоспроможності національної економіки. Як зазначають Дарон Аджемоглу та Джеймс Робінсон, автори відомої у світі книги "Чому нації занепадають", саме політичні та економічні інститути визначають соціально-економічний розвиток, і чим більш інклюзивними, відкритими та прозорими вони є, тим більш процвітаючою країна

буде в довгостроковому періоді⁸. Враховуючи вплив глобалізації, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки є одним із ключових завдань, що стоять перед державою.

Таким чином, державне регулювання економіки, маючи на меті задоволення економічних потреб суспільства загалом, проявляється у (1) безпосередньому створенні державою економічних благ та (2) регулюванні параметрів функціонування економіки, що впливає на забезпеченість суспільства благами. Відповідно до цих етапів ДРЕ реалізовує три основні свої функції: (1) аналітичну – здійснює аналіз поточного стану і параметрів динаміки національної економіки та визначає бажаний вектор її розвитку, (2) методологічну – розробляє методи впливу на економіку для переходу від існуючого стану до бажаного, (3) коригуючу – здійснює коригування економіки, безпосередньо реалізуючи перехід від існуючого стану до бажаного. За здійснення коригуючої функції державне регулювання може бути (1) обмежуючим, (2) стимулюючим та (3) балансуєчим. За предметом впливу ДРЕ здійснює (1) структурно-інноваційний вплив та (2) соціальне коригування, а також (3) формує інституціональні умови для підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

⁸ Аджемоглу Д., Робінсон Д. Чому нації занепадають: походження влади, багатства та бідності. 2-ге вид. Київ: Наш формат, 2017. 440 с.